

ЛЬВІСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ім. І. БОБЕРСЬКОГО

Кафедра хореографії та мистецтвознавства

БАЛЕТ ЯК ВИЩА ФОРМА ХОРЕОГРАФІЇ
(Лекція № 4 з дисципліни «Вступ до спеціальності»
для студентів 1 курсу ФПО)

Розробила: доц., канд. мистецтвознавства
ЦИМБАЛЮК О.К.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри хореографії та мистецтвознавства

Протокол № 1 від «30» серпня 2019 р.

Зав. кафедри проф., к.п.н. _____ Сосіна В. Ю.

План лекції № 4 «Балет як вища форма хореографії»

1. Балет як вид музично-драматичного мистецтва

1.1. Музика, хореографія, драматургія, образотворче мистецтво – складові частини балету

1.2. Початкова драматургічна основа балету – сценарій (лібретто)

2. Народний танець як першоджерело класичного балету

3. Українське балетне мистецтво

Література

1. Балет. Энциклопедия. Главный редактор Ю.Н. Григорович. – Москва: Сов. Энциклопедия, 1981.

2. Балет: Пер. с англ.-ООО: Астрель, 2008. – 64 с.

3. Добровольская Г. Танец. Пантомима. Балет. – Ленинград: Искусство, 1975. – 128 с.

4. Захаров Р. Сочинение танца: Страницы педагогического опыта. – Москва: Искусство, 1983. – 224 с.

5. Павлюк Т.С. Українське балетмейстерське мистецтво другої половини ХХ ст. – Автореф. на здобуття наук. ступ. канд. мист-ва. – Київ, 2005. – 25 с.

6. Чекетти Г. Полный ученик классического танца/ Грациозо Чекетти : Пер. с итал. Е. Лысовой. – Москва: АСТ: Астрель, 2007. – 504 с.

7. www.akolada.org.ua/index.php?dep=&page=bibl/statti/drevdytanc
[Електронний ресурс]

1. Балет як вид музично-драматичного мистецтва

Балет (франц. – ballet; від итал. – balletto; від лат. – hallo – танцюю) – вид музично-театрального мистецтва, зміст якого висловлюється у хореографічних образах.

Балет включає в себе драматургію, музику, хореографію, образотворче мистецтво. Всі вони існують в балеті не самі по собі і механічно об'єднуються, а підлягають хореографії, яка є центром їх синтеза.

Надзвичайно чудовий світ балету. Він захоплює не тільки артистів, але й глядачів. На відміну від інших видів танцювального мистецтва, таких як фольклорні або побутові танці, балет спеціально створюється для показа глядачам, щоби тисячі людей відчували співпереживання з артистами. Самі

актори виконують балет заради того, щоб передати відчуття, образи, ідеї та сюжет глядачам, без яких балет втратив би свій смисл.

Слово «балет» походить від особливої танцювальної техніки, яка розвивається протягом останніх 350 років.

Балет – це постановка танцю у сценічному оформленні. Рух, музика і декорації – все це разом створює спектакль для глядачів. Кожна танцювальна група має у своєму репертуарі багато різних балетів. Деякі з них ставилися на сцені протягом останніх 150 років балетними трупами всього світу. Інші балети – зовсім нові, їх створюють для конкретної балетної трупи.

Об'єднуючи різні види мистецтва, балет знаходиться у тісному зв'язку з ними. Це створює можливість переважного розвитку в окремих випадках або драматичного, або музичного, або живописного початку. Такий підхід дає позитивні результати тоді, коли балет отримує повноцінне хореографічне втілення.

Балет є одним з найпрекрасніших засобів естетичного виховання, формування душевної краси, смаку і культури загалом. Балет – у пер. з фр., італ. – танцюю – вид сценічного мистецтва, зміст якого відтворюється у музично-хореографічних образах. Музика балету створюється на основі балетного *лібретто* із врахуванням хореографічного вирішення. Вона надає хореографії емоційно-образну і метроритмічну основу. Часто вирішення хореографічних образів виникає після створення музики. Впродовж історії взаємовпливи балетної музики та хореографії зазнавало значних змін.

Термін «балет» виник в Італії наприкінці XVI ст. для позначення танцювального епізоду в опері, який передає певне емоційний настрій та поєднаний єдиною дією. Виокремлення балету у самостійний вид мистецтва відбулося пізніше.

1.1. Музика, хореографія, драматургія, образотворче мистецтво – складові частини балету

Балет має необмежені можливості образного відтворення дійсності, відображення думок і почуттів людини за допомогою рухів, музики, пантоміми, костюмів і декорацій. Іншими словами **балет** – це є драма, написана музикою і відтворена у **хореографії**. Сценічне відтворення музичної драматургії балету складається перш за все у створенні хореографічного дійства, яке розкриває, а часами навіть і збагачує зміст музичного образу.

В балеті немає слів, щоб розповісти сюжет твору. Його смисл стає зрозумілим завдяки пластиці, костюмам, декораціям, музиці та танцювальному стилю.

Основою хореографічного дійства є танець, який відтворює факти і дії сюжету, стан і характер героїв – виконавців. Підпорядковане значення в цьому має пантоміма, яка може складати основу окремих епізодів або включатися у танець. В балеті ХІХ ст. танцювальні сцени чергувалися з епізодами, де артисти передавали зміст спектаклю за допомогою жестів і міміки.

В теперішній час пантомімні сцени в балеті представляють собою синтез природньої пластики та деяких, раніше прийнятих умовних мімічних жестів. Мова тих жестів зрозуміла усім. Наприклад: легке торкання очей означає – бачити, притуляння долоні до уха – чути, до серця – кохати. Показати види умовних жестів: страх, прохання, питання, смерть, клятва і т.д.

Хореографічне дійство близьке з одієї сторони до драматичного спектаклю, з другої – до симфонічної музики. Воно має сюжет і це споріднює балет з драматичною п'єсою.

Крім того, хореографічне дійство у балеті отримує образотворче оформлення від художника. Це відтворює головну ідею, яка вирішується хореографічними засобами. Декорації в балеті не тільки характеризують середовище та емоційну атмосферу дії, але й підлягають головній задумці хореографа: залишають сцену вільною для танця, допомагають розвернути танцювальну композицію.

Декорації – це джерело інформації про те, де відбувається дія балету. Характер сценічного освітлення допомагає створити необхідний настрій (навести приклади).

Велику роль у балетному спектаклі відіграють костюми, які допомагають розкрити образ. Костюми, грим, зачіски героїв спектакля допоможуть визначити: багаті чи бідні герої, старі чи молоді, в який час відбувається дія спектаклю. Наприклад: скромний білий костюм артиста може говорити або про бідність або про чистоту, незайманість героя.

В Україні працюють видатні художники-декоратори, художники по костюмах. Великий вклад у театральне мистецтво у свій час здійснили Федір Нірод, Євген Лисик, Володимир Фурик та інші.

1.2. Початкова драматургічна основа балету – сценарій (лібретто)

Лібретто (в перекладі з італійського – libretto – книжечка) має два значення: 1) сценарій; 2) переказ сюжету балету в програмці спектаклю, яка допомагає глядачеві зрозуміти, що відбувається на сцені. Лібретто почали уживати в музичних театрах, починаючи з ХVІІ ст.

Сценарії в балеті часто засновані на літературних творах і пишуться з урахуванням можливості їх музичного і хореографічного втілення.

Сценарії зазвичай пишуть балетні драматурги, але його автором може бути балетмейстер, композитор, художник, артист або навіть цілий колектив.

Театр – це трибуна, кафедра, з якої драматург, режисер, композитор і актор говорять людям про болючі проблеми, розповідають про найпрекрасніше. В різних жанрах мистецтва театр розповідає про людські проблеми, долях як сьогодні, так далекого або близького минулого. Причому говорить так гаряче та переконливо, що це глибоко хвилює глядача не тільки в театрі драматичному, але й у музичному, до якого належить балет.

Основний закон побудови драматургічного твору, де є тема і завдання – висловити той або інший стан людини (радість, горе, кохання, відчай) або його властивості (хитрість, сміливість, відвагу і т.п.). Основою хореографічної драматургії є тема, ідея і сюжет твору, в якому розкриваються образи-характери героїв в певних умовах оточення, а також конфлікт і розподілення сил, які борються в ньому.

Драматична побудова хореографічного дійства складається з експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації і розв'язки. В балетному спектаклі та інших жанрах хореографічного мистецтва застосовуються всі головні закони драматургії. В балетному спектаклі хореографічна композиція виступає як форма відображення драматичного змісту.

2. Народний танець як першоджерело класичного балету

Народний танець – один з найстарших видів народного мистецтва. Він складався і розвивався під впливом географічних, історичних та соціальних умов життя.

Народний танець конкретно висловлює стиль і манеру виконання кожного народу і нерозривно пов'язаний з іншими видами мистецтва, головним чином – музикою.

Народний танець – невід'ємна складова частина народних обрядів і свят. Він виник як результат колективної творчості. Переходячі від виконавця до виконавця, з покоління до покоління, з однієї місцевості до другою, він збагачувався, досягаючи в окремих випадках високого художнього рівня і техніки виконання. На основі народного танцю в XIV – XV ст. в Італії йшов процес формування бального танцю. Зокрема, іспанські народні танці безпосередньо передували створенню класичного танцю, може навіть підготовлювали його. Елементи класичного танцю, у т.ч. й розгорнутість (виворотність) прийшли з елінських та єгипетських танців.

Таким чином, виникнення класичного танцю було закономірним етапом в історії хореографічного мистецтва. Визначені прийоми професіоналізації, які передавались за традицією від егіптян до елінів, від жонглерів до придворних танцюристів, такі, як розгорнута координація рухів, утримання постави (корпуса); в основу системи класичного танцю, яка стала своєрідним підсумком всього попереднього розвитку.

Становленню класичного танцю передувало формування декількох професійних систем. Так, відомо, що на створення системи класичного танцю великий вплив надали італійська і французькі системи.

Новерр Жан Жорж (1727-1810) – французький хореограф, реформатор західноєвропейського балету, який відстоював ідею синтезу між танцем і музикою. Розвідки Ж.Ж.Новерра у розробці жанрової структури балету мали значний вплив на подальший розвиток хореографічного мистецтва. Становлення і розвиток мистецтва балету пов'язані з культурами Італії, Англії, Австрії і особливо Франції. Саме в цій країні розпочався процес відокремлення балету від опери і надання балетному мистецтву статусу самостійної галузі хореографії.

Процес розвитку балетного мистецтва ХІХ ст. мав взаємовпливовий характер. Пошуки, які відбувалися в європейській хореографії, стимулювали становлення цього виду мистецтва в Росії, яка згодом призведе до зворотного процесу – впливу мистецтва російського балету на західноєвропейський («Російські сезони» в Парижі). Подальший розквіт балету відбувається у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. і пов'язаний передусім з іменем М. Петіпа (1818-1910), який здійснив новаторські балетні постанови. Всесвітнє визнання Петіпа принесли балети «Спляча красуня» і «Лебедине озеро» (у співавторстві з Л.Івановим).

Справжнім авангардистом хореографічного мистецтва ХХ ст. став М. Фокін (1880-1942). Його творчість формувалась під безпосереднім впливом художнього доробку М. Петіпа та О. Горського. В постановках М. Фокіна «Єгипетські ночі», «Дафніс і Хлоя», «Петрушка» засяяли зірки російського балету А. Павлова, В. Ніжинський, Т. Карсавіна, О. Спесивцева. Саме з іменами цих представників мистецтва хореографії і пов'язаний триумф всесвітньо відомих «Російських сезонів» у Парижі, які були організовані видатним театральним діячем С. Дягілева. Внесок дягілевських сезонів у розвиток мистецтва світового балету важко переоцінити. Дягілевської сезони є яскравим прикладом міжвидового синтезу мистецтв – музики, хореографії та живопису.

Наш великий співвітчизник, провідний соліст трупі Дягілева, видатний хореограф Серж Лифар (1905-1986) танцював головні ролі практично у всіх

балетах «Російських сезонів. Протягом багатьох років ім'я Сержа Лифаря було несправедливо забутим, але в червні 1994 р. в Києві відбувся I Міжнародний конкурс балету ім. Сержа Лифаря. З того часу він проводиться кожні два роки. Творчість цього блискучого художника слід інтерпретувати як загальноцивілізаційний феномен.

3. Українське балетне мистецтво

В Україні, яка була у складі двох великих імперій, на початку ХІХ ст. поряд з балетами, створеними під впливом петербурзьких постановок, на театральних підмостках починає з'являтися і український народний танець.

Перші балетні вистави у Києві були показані у травні 1801 р. трупю поміщика Д.Ширая. У Києві його трупа показала балет «Венера і Адоніс», поставлений балетмейстером Ф.Морелі, який працював у Петербурзі та Москві. У 1805 р. Д.Ширай відкрив своїми виставами міський загальнодоступний театр. У російсько-українській музично-драматичній трупі Д.Ширая, що складалася здебільшого з акторів-кріпаків, балет посідав особливе місце, налічуючи близько 40 професійно підготовлених танцюристів. Балетні вистави Д.Ширая справили величезне враження на киян. Саме тому гостро постало питання про будівництво постійного міського театру. Упродовж 1805 – 1809 рр. ця ж трупа, постійно давала балети у знов відкритому театрі у Києві.

У 1814 р. у новозбудованому Харківському міському театрі розпочала свою діяльність російсько-українська трупа І.Штейна, що мала досить великий і різноманітний репертуар. Професійний танцюрист і балетмейстер І.Штейн добре знав досягнення тогочасного російського балетного театру. Розширюючи оперний і балетний репертуар своєї трупи, він часто звертався до балетів, поставлених на петербурзькій і особливо московській сцені. Із захопленням працюючи як балетмейстер, І.Штейн самостійно створив різні за жанровими відтінками балети «Принцеса Катарська», «Пігмаліон» та «Вітрогон, або Цигани у своїх шатрах» за поемою О. Пушкіна «Цигани».

Окрім класичних балетів переважно міфологічного змісту, в кріпацьких театрах в Україні виставлялися і дивертисменти з різноманітними національними танцями у супроводі пісень.

Разом з розвитком українського класичного театру, його режисури і акторського виконавства, утвердженням його реалістичної, глибоко народної естетики відбувався складний процес формування стилістичних особливостей і форм національної сценічної хореографії.

Перший український сучасний оперно-балетний театр – Українська музична драма – був створений у Києві у 1919 р. Саме там Мордкін поставив балет «Азіаде» Гютеля, там залучали українські танці в опери, були презентовані «Утоплениця» Лисенка та «Галька» Монюшка.

Особливо цікавим для вивчення тенденцій розвитку українського балету є період 2-ї половини ХХ ст. Практиків і теоретиків балетного театру України у радянський період хвилювали актуальні проблеми співвідношення музики і танцю, пантоміми й узагальнено-хореографічної образності, національної своєрідності й інтернаціональної природи, акторської виразності й однобічного техніцизму в сучасних за пластичними формами виставах; співіснування традиційного балету-драми і близького до інструментальних музичних творів балету-симфонії.

В найрізноманітніших балетмейстерських шуканнях 2-ої пол. 60-х рр. домінуючим було прагнення знайти вірний шлях до художнього новаторства, до правдивого хореографічного відтворення високих ідей, тем і образів, співзвучних героїчній сучасності.

Розвиток балетного театру України був позначений дуже різними за своїми художньо-виражальними принципами й образними рішеннями балетмейстерськими роботами, які тяжіли то до одного, то до другого полюса. Талановитий балетмейстер А.Шекера, вихованець Московського державного інституту театрального мистецтва імені А.Луначарського, звернувся до інтерпретації балету «Камінний господар» 1969 р. Це масштабне музично-танцювальне полотно, створене на київській сцені у тісній співдружбі з композитором В. Губаренком, лібреттистом Е.Яворським, диригентом С.Турчаком і художником Є.Лисиком. Втілюючи в пластичні образи монументальний балетний твір, написаний за однойменною драмою Лесі Українки, хореограф спирався на якісно нові тенденції в радянському балетмейстерському мистецтві, на художні відкриття Ю.Григоровича в «Легенді про любов» та кращі здобутки В.Вронського в «Лісовій пісні».

Прагнучи до танцю психологічно й емоційно наснаженого, драматичного в найширшому смислі цього слова, до образних узагальнень і виявлення змісту партитури, А.Шекера не відмовлявся від організованої музикою пантоміми, від використання постановочних принципів балету-драми, які в цей час оголошувалися цілком застарілими й безплідними. Пантоміма стає однією з форм існування танцю.

А.Шекера здійснив одну з перших постановок на львівській сцені «Лілеї». В пошуках нових граней класичного і українського народного танцю, він виявив тонке відчуття національного пластичного колориту і прагнення до розгорнутої танцювальної образності.

Особливо велике значення для українського балетного театру мали новаторські тенденції балетмейстера Павла Вірського. Його творчість довела, що величезну кількість нових відкриттів у народному танці можна зробити, спираючись на традиції.

Вихід України на світовий культурний простір після проголошення Незалежності сприяв активному проникненню до країни великої кількості нових художніх форм, опанування, якими за радянських часів було неможливо в зв'язку з їх невідповідністю принципам соцреалізму. Тому нинішній розвиток сучасних форм хореографії, розширення сфери інтересів вітчизняних фахівців, завдяки вивченню більшого різноманіття їх стилів і видів відбувається під знаком інтеграції в галузі культури і мистецтв. Активне співпраця та обмін досвідом між українськими та зарубіжними фахівцями відкрили необмежені можливості для творчого пошуку, проте недостатня теоретична база, нечітке усвідомлення характерних ознак різних напрямків сучасної хореографії призвели до змішування різних за сутністю стилів та видів. У результаті утворилися нерегламентовані художні форми, які не можна було однозначно класифікувати.